

KSZTAŁTOWANIE SIĘ OGÓLNOPOLSKIEJ PLACÓWKI NAUKOWO-BADAWCZEJ PRZEMYSŁU TYTONIOWEGO – POWSTANIE CENTRALNEGO LABORATORIUM PRZEMYSŁU TYTONIOWEGO

 <http://orcid.org/0000-0003-3654-2007>

Andrzej Synowiec

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

ABSTRACT

FORMATION OF A NATIONWIDE RESEARCH AND DEVELOPMENT FACILITY FOR THE TOBACCO INDUSTRY – ESTABLISHMENT OF THE CENTRAL TOBACCO INDUSTRY LABORATORY

The text presents the establishment circumstances of the first nationwide research and development institution for the tobacco industry. The need to create such an institution dealing with workings of the broadly understood tobacco industry was felt from the beginning of tobacco cultivation in Poland, and especially after the regaining of the independence. After World War II, the matter became even more urgent due to the fact that the cultivation of tobacco was of great importance for the Polish economy and the consumption of tobacco products was constantly growing. It is difficult to talk about a modern tobacco industry without a specialized research and development facility with qualified personnel of scientists and appropriate laboratories. Long-term discussions as to the form and manner of organization of said facility were crowned with the establishment of the Central Scientific and Research Institute of the Tobacco Industry in 1951. It was intended to then later be replaced with the Tobacco Industry Institute, but instead, the Tobacco Industry Research and Control Laboratory was first established in 1954 and in 1956 it was transformed into the Central Tobacco Industry Laboratory with its seat first in Warsaw and then in Cracow-Czyżyny (until 2004).

Keywords: Central Tobacco Industry Laboratory, tobacco industry, tobacco cultivation, tobacco experimentation.

Słowa kluczowe: Centralne Laboratorium Przemysłu Tytoniowego, przemysł tytoniowy, uprawa tytoniu, doświadczalnictwo tytoniowe.

WSTĘP

Uprawa tytoniu na ziemiach polskich przyjęła się pod wpływem kontaktów z krajami Bliskiego Wschodu, o czym może świadczyć nazwa „tytoń”, pochodząca od osmańsko-tureckiego *tütün*¹. Roślina ta była znana w Polsce już w XVI wieku. W XVII stuleciu tytoń uprawiano bez żadnych przeszkód. Ograniczenia zaczęto wprowadzać dopiero w drugiej połowie wieku XVIII (początki monopolu uprawy). Po upadku Rzeczypospolitej produkcja tytoniu została podporządkowana potrzebom poszczególnych zaborców. Uprawa tytoniu najlepiej rozwinęła się w zaborze austriackim, w pozostałych dwóch zaborach uprawiany był on na niewielką skalę. Stąd też po odzyskaniu przez Polskę niepodległości pośród wielu bolączek i niedostatków odrodzonego państwa dotkliwie dał się odczuć również brak tytoniu².

Stopniowo sytuacja zaczęła się poprawiać i coraz więcej gospodarstw rolnych zaczynało uprawę tytoniu³. W 1922 roku Sejm uchwalił ustawę o monopolu tytoniowym, zgodnie z którą na czele jego zarządu stał minister skarbu⁴. Zgodnie z rozporządzeniem tego ostatniego z 30 maja 1923 roku bezpośrednie kierownictwo państwowego monopolu tytoniowego miała sprawować Dyrekcja Polskiego Monopolu Tytoniowego na czele z Dyrektorem Naczelnym, odpowiedzialnym przed ministrem skarbu⁵. Ta ostatnia została zlikwidowana w 1932 roku. Powołano wówczas do życia przedsiębiorstwo państwowe pod nazwą Polski Monopol Tytoniowy (PMT)⁶. Zajął się on całokształtem spraw związanych z produkcją tytoniu i wyrobów tytoniowych, m.in. w dziedzinie prac naukowo-badawczych. Bez tych ostatnich trudno było rozwijać nowoczesny przemysł tytoniowy. W historiografii brak opracowań odnoszących się do tej problematyki, dlatego niniejszy tekst należy traktować jako swego rodzaju wstęp do szerzej zakrojonych badań nad organizacją prac naukowo-badawczych polskiego przemysłu tytoniowego.

¹ *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 43, red. H. Zgółkowska, Poznań 2003, s. 420.

² K. Bujanowski, *Produkcja i obrót tytoniem w Polsce (Studium nad efektywnością rozwoju produkcji spożycia, importu i eksportu)*, Warszawa 1970, s. 46. Zob. też W. Trzeciński, *Uprawa tytoniu w Polsce [w:] Tytoń i papierosy*, red. Z. Modzelewski, Warszawa 1949, s. 32–34.

³ W okresie międzywojennym nastąpił gwałtowny rozwój uprawy tytoniu w Polsce. Powierzchnia uprawy w 1921 r. wynosiła zaledwie 400 ha. Natomiast w 1938 r. tytoń uprawiało już 35 800 plantatorów na powierzchni prawie 8000 ha. Szerzej zob. *Tytoń. Uprawa, hodowla, fermentacja*, red. J. Skienzielewski, Warszawa 1969, s. 15–17.

⁴ Ustawa z dnia 1 VI 1922 r. o monopolu tytoniowym, Dz.U. 1922, nr 47, poz. 409.

⁵ Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 30 V 1923 r. w przedmiocie organizacji Państwowego Monopolu Tytoniowego w wykonaniu ustawy z dnia 1 VI 1922 r. o monopolu tytoniowym, Dz.U. 1923, nr 65, poz. 507.

⁶ Ustawa z dnia 18 III 1932 r. o utworzeniu państwowego przedsiębiorstwa „Polski Monopol Tytoniowy”, Dz.U. 1932, nr 26, poz. 240.

DYSKUSJE I PROJEKTY DOTYCZĄCE POWOŁANIA DO ŻYCIA OGÓLNOPOLSKIEGO OŚRODKA NAUKOWO-BADAWCZEGO PRZEMYSŁU TYTONIOWEGO

Potrzebę utworzenia placówki naukowo-badawczej zajmującej się pracami z szeroko pojętego tytoniarstwa odczuwano od początku istnienia uprawy tytoniu na ziemiach polskich, a szczególnie po odzyskaniu niepodległości. Były wprawdzie próby stworzenia ośrodków badawczych działających w ramach Polskiego Monopoli Tytoniowego, jednak ani Stacja Doświadczalna na Pokuciu (dzisiaj Ukraina), ani laboratorium badawcze w Warszawie, ani też rozbudowane laboratoria badawcze przy Zakładach Uprawy Tytoniu nie zaspokajały rosnących potrzeb przemysłu tytoniowego⁷.

Po II wojnie światowej sprawa stała się jeszcze bardziej pilna ze względu na to, iż uprawa tytoniu miała dla gospodarki polskiej duże znaczenie. Decydowały o tym: stały wzrost spożycia tytoniu, możliwość większego zatrudnienia przy uprawie tytoniu mało- i średniorolnych chłopów, co skutkowało wzrostem dochodowości wsi, możliwość zmniejszenia importu tytoniu (postanowiono oprzeć produkcję wyrobów tytoniowych na surowcu pochodzącym w 80 procentach z polskich plantacji) oraz zwiększający się eksport polskiego surowca tytoniowego⁸. Doceniali to sami plantatorzy, którzy widzieli w uprawie tytoniu źródło pracy i zarobku dla licznych rolników na polskiej wsi⁹. Choćby tylko z kampanii tytoniowej 1947/1948 PMT wypłacił plantatorom 3,5 mld zł za 17,5 mln kg surowca¹⁰. Dostarczany przez polskich rolników surowiec stanowił podstawę jednego z najbardziej dochodowych przedsiębiorstw państwowych – PMT, co roku wpłacającego do budżetu ponad 40 mld zł, co stanowiło 12 procent wpływów Skarbu Państwa¹¹.

Jeśli chodzi o uprawę roślin (nie tylko tytoniu) pierwszorzędne znaczenie w rozwoju rolnictwa miało doświadczalnictwo rolnicze i ta kwestia była oczywista dla każdego świadomego rolnika, tym bardziej dla władz tytoniowych. Podstawowym warunkiem sprawnego funkcjonowania PMT i zachowania ciągłości produkcji było stworzenie silnej bazy dobrej jakości surowca tytoniowego, a o taki było trudno bez

---

⁷ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Centralny Zarząd Przemysłu Tytoniowego w Warszawie (dalej: CZPT), sygn. Wydział Ogólny 1/5 (dalej: WO 1/5), Projekt utworzenia Instytutu Tytoniowego, k. 2. Na przykład istniejące przed wojną laboratorium przy ZUT w Jagielnicy obsługiwało wszystkie małopolskie ZUT w zakresie prac laboratoryjno-chemicznych odnoszących się do tytoniu i gleb. Zob. J. Czarnodoła, *Laboratorium chemiczne ZUT w Jagielnicy* [w:] *Zakład Uprawy Tytoniu w Jagielnicy*, Warszawa 1938, s. 108.

⁸ K. Bujanowski, *Produkcja i obrót...*, s. 25 n.

⁹ Zob. np. głos plantatora z Lubelszczyzny – M. Kopniecki, *Potrzeba uprawy tytoniu w Polsce*, „Wiadomości Tytoniowe” 1946, nr 4, s. 11.

¹⁰ *Osiągnięcia i zadania Polskiego Monopoli Tytoniowego w świetle ogólnej polityki gospodarczej państwa*, „Wiadomości Tytoniowe” 1948, nr 1–2, s. 2.

¹¹ AAN, CZPT WO 1/5, Projekt utworzenia Instytutu Tytoniowego, s. 1. Zob. też E. Nadulski, *Udział PMT w życiu gospodarczym kraju*, „Tytoń” 1950, nr 7–8, s. 27. O tym, że tytoń był ważnym źródłem dochodów wielu państw, w których został różnie opodatkowany, zob. np. *Tytoń, jego uprawa i wyrób*, Warszawa 1919, s. 6–7.

odpowiedniego zaplecza prac doświadczalnych i naukowo-badawczych, prowadzonych systematycznie nad polskim tytoniem¹².

Zaraz po wojnie, jeszcze w 1945 roku, PMT odnowił kontakty z PINGW w Puławach, udzielając subwencji na prace hodowlano-nasienne¹³. Ponadto założono w Skroniowie (powiat jędrzejowski województwa kieleckiego) Doświadczalny Zakład Uprawy Tytoniu w Skroniowie koło Jędrzejowa, który w założeniu miał objąć całokształt zagadnień wchodzących w zakres hodowli, uprawy, suszenia i przerobu tytoniu. W 1947 roku rozpoczęto tam prace doświadczalne na trzyhektarowym polu tytoniowym (m.in. doświadczenia hodowlano-nasienne, uprawowe, nawozowe)¹⁴. W 1948 roku znacznie rozszerzono działalność ośrodka skroniowskiego, a doświadczenia nad tytoniem trafiały do plantatorów jako zbiorowe doświadczenia rejonowe¹⁵. Prace te kontynuowano w Skroniowie w latach następnych¹⁶. Przede wszystkim koncentrowano się na wyhodowaniu nowych, wartościowych odmian tytoniu, co było warunkiem polepszenia jakości krajowego surowca i pozostawało w centrum zainteresowania polskiego przemysłu tytoniowego¹⁷. Trzeba jednak podkreślić, że ośrodek skroniowski nie był przygotowany ani przystosowany do prowadzenia prac z zakresu technologii tytoniu czy szeroko pojętej chemii tytoniu.

Przy Dyrekcji PMT zorganizowano laboratorium, ale jego działalność była dalece niewystarczająca, tym bardziej, że po kilku miesiącach zostało zlikwidowane. Placówki doświadczalne istniały przy ZUT w Lublinie (Borek, Krasnystaw), Krakowie-Czyżynach i Grudziądzu. Ponadto w zakładach w Lublinie i Czyżynach funkcjonowały laboratoria chemiczne oraz doświadczalne komory fermentacyjne. PMT współpracował w tym zakresie ze wspomnianym ośrodkiem puławskim, Uniwersytetem Poznańskim, SGGW oraz Politechniką Warszawską. Brakowało jednakże ogólnopolskiej jednostki, która prowadziłaby i koordynowałaby badania w zakresie doświadczalnictwa tytoniowego, z wyników których mógłby korzystać cały przemysł

---

¹² W. B., *Polski Monopol Tytoniowy po II wojnie światowej*, „Wiadomości Tytoniowe” 1947, nr 5–6, s. 2.

¹³ Prace doświadczalne nad tytoniem były prowadzone na zlecenie PMT w PINGW w Puławach już od 1927 r. Zob. A. Rogoziński, *Prace nad tytoniem w Państwowym Instytucie Naukowym Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach w latach 1927–1937* [w:] *Zakład Uprawy Tytoniu w Lublinie*, Lublin 1937, s. 43–47.

¹⁴ S. Klärner, *Doświadczalny Zakład Uprawy Tytoniu w Skroniowie*, „Wiadomości Tytoniowe” 1947, nr 3–4, s. 23–26.

¹⁵ Idem, *Program prac doświadczalnych nad tytoniem na r. 1948*, „Wiadomości Tytoniowe” 1948, nr 1–2, s. 12. Zob. też idem, *Podstawowe wiadomości o zakładaniu i prowadzeniu doświadczeń polowych z tytoniem*, „Wiadomości Tytoniowe” 1948, nr 13–4, s. 17–21; W. Kwieciński, *Doświadczenia rejonowe i plantacje obserwacyjne u plantatorów w rejonach Bogucice i Sędziszów*, „Tytoń” 1950, nr 1–3, s. 18–19.

¹⁶ S. Klärner, *Program prac doświadczalnych z tytoniem na r. 1949*, „Wiadomości Tytoniowe” 1949, nr 3–5, s. 7–8. Doświadczenia nad tytoniem prowadziły również Zakład Roślin Przemysłowych Uniwersytetu Poznańskiego, Zakład Botaniczny im. Janczewskiego przy UJ oraz Zakłady Doświadczalne w Igołomii i Piotrkowicach Małopolskiego Oddziału PINGW. Zob. ibidem, s. 6, 8.

¹⁷ J. Dragon, *Obserwacje nad hodowlą nowych odmian tytoniu w r. 1948 w Doświadczalnym Zakładzie Uprawy Tytoniu w Skroniowie*, „Wiadomości Tytoniowe” 1949, nr 3–5, s. 9–12; idem, *Najkorzystniejsze szerokości sadzenia Virgini Joyner według wyników doświadczeń*, „Tytoń” 1950, nr 4–6, s. 14–16.

tytoniowy. Wskazywano przy tym, że placówki naukowo-badawcze przemysłu tytoniowego funkcjonowały we wszystkich najważniejszych krajach europejskich, które zajmowały się produkcją tytoniu (ZSRR, RFN, NRD, Francja, Włochy, Austria, Grecja, Jugosławia, Węgry, Czechy, Bułgaria, Rumunia). Instytuty w tych krajach posiadały specjalne stacje doświadczalne rozmieszczone w okręgach uprawy tytoniu. Duże ośrodki badawcze tytoniowe znajdowały się także w USA, Kanadzie, na Kubie i w krajach Ameryki Południowej, a stacje doświadczalne były jeszcze w Rodezji (Afryka) i w Australii¹⁸.

Specjaliści tytoniowi podkreślali, że przemysł tytoniowy nastawiony przede wszystkim na produkcję wyrobów tytoniowych nie był w stanie rozwiązać narastających problemów z zakresu technologii tytoniu (np. optymalne warunki fermentacji, zabezpieczanie tytoniu przed pleśnieniem, metody nawilżania tytoniu i in.) oraz hodowli roślin tytoniowych i ich ochrony przed chorobami. Wyhodowanie nowych odmian tytoniu o większej zawartości nikotyny, o dużej wydajności i dobrej jakości surowca było niezwykle ważnym zadaniem całego przemysłu tytoniowego. Wszystkie te zadania trudno było zrealizować bez specjalistycznej placówki naukowo-badawczej dysponującej wykwalifikowanym personelem uczonych oraz odpowiednimi laboratoriami. Próbowano na bieżąco rozwiązywać najważniejsze problemy, ale były to działania doraźne, których wyniki pozostawiały wiele do życzenia¹⁹.

Projekt utworzenia Instytutu Tytoniowego obejmującego całokształt prac badawczych odnoszących się do tytoniu w Polsce powstał już w 1945 roku w Dyrekcji Polskiego Monopolu Tytoniowego. Najbardziej zaawansowane były prace odnoszące się do kwestii związanych z uprawą tytoniu. Nie udało się ich jednak sfinalizować i nie zakończyły się wymiernym rezultatem w postaci utworzenia odrębnej jednostki naukowo-badawczej²⁰. Z inicjatywą utworzenia ogólnopolskiej jednostki naukowo-badawczej przemysłu tytoniowego w Polsce (także pod nazwą Instytut Tytoniowy) wystąpił pod koniec 1949 roku Związek Samopomocy Chłopskiej Zrzeszenie Plantatorów Tytoniu (ZSCH ZPT)²¹. Grupował on wszystkich uprawiających w Polsce tytoń i pozostawał w ścisłym związku z PMT w dziedzinie planowania uprawy tytoniu, jego wykupu, ustalania norm szacunkowych i cen. Zrzeszenie zajmowało się też kwestiami związanymi z organizacją ubezpieczeń plantacji tytoniowych od klęsk

---

¹⁸ Archiwum Narodowe w Krakowie. Ekspozytura w Spytkowicach (dalej: ANKES), Centralne Laboratorium Przemysłu Tytoniowego (dalej: CLPT), sygn. 1 (dalej: 1), Wniosek [CZPT do Departamentu Organizacji MPRIŚ] o stworzenie Instytutu Tytoniowego, [brak daty dziennej] III 1956 r., s. 1–2; AAN, CZPT WO 1/5, Projekt organizacji Oddziału Doświadczalnictwa Tytoniowego przy Dyrekcji PMT, 24 XI 1950 r., k. 19–21.

¹⁹ ANKES, CLPT 1, [Pismo Dyrektora CZPT Leona Kozaka do Departamentu Techniki MPRIŚ w Warszawie, Nr 1899/Pf/DO/52, 15 V 1952 r., k. 137–138]. Zob. też K. Hiszpański, *Uprawa tytoniu w r. 1946 (Uwagi krytyczne)*, „Wiadomości Tytoniowe” 1947, nr 1–2, s. 13.

²⁰ AAN, CZPT WO 1/5, [Pismo Dyrektora Biura Surowców Dyrekcji PMT dr. inż. J. Obarskiego do Biura Administracyjnego DPMT w Warszawie, Nr 3044/Sur/1/39, 7 XI 1949 r., k. 15].

²¹ Ibidem, [Pismo Centralnego Zarządu Związku Samopomocy Chłopskiej Zrzeszenie Plantatorów Tytoniu do Państwowej komisji Planowania Gospodarczego w Warszawie, L.dz. 948/49, 5 IX 1949 r., k. 1].

żywiolowych oraz zaopatrzeniem plantatorów w artykuły przemysłowe potrzebne do uprawy tytoniu²².

Przedłożony przez ZSCH ZPT projekt miał charakter dosyć ogólnikowy, uzasadniał tylko potrzebę i celowość powołania takiej placówki naukowej. Czytamy w nim:

Nie potrzeba szerzej uzasadniać, że zagadnienie tytoniowe dojrzało już do tego, aby stworzyć dla niego samodzielną placówkę naukowo-badawczą. Projektowany w najbliższym 5-leciu znaczny rozwój krajowej uprawy tytoniu uaktualnia ogromnie potrzebę utworzenia instytutu. Polska nie jest krajem typowo tytoniowym. Osiągnięcia nasze w tej dziedzinie są niewątpliwie wynikiem długoletnich i mozolnych doświadczeń i badań. Jednakże jakość naszego surowca, jak i wyrobów, przyznać trzeba, nie zawsze stoi na należyтым poziomie. W tych warunkach skoordynowanie i planowa praca badawczo-szkoleniowa będzie niewątpliwie dźwignią postępu²³.

Następnie Ministerstwo Przemysłu Rolnego i Spożywczego (MPRiS) zwróciło się z prośbą o opinię w tej sprawie do Dyrekcji PMT²⁴. Z kolei Biuro Administracyjne Dyrekcji PMT poprosiło o wyrażenie swego stanowiska własne biura: Ekonomiczne, Surowców oraz Produkcji. Powiadomiono również o sprawie Samodzielny Referat Pracy i Płacy Dyrekcji PMT²⁵. Dyrektorzy poszczególnych biur pozytywnie ocenili samą ideę utworzenia Instytutu Tytoniowego, natomiast co do samej jego organizacji wyrazili szereg wątpliwości, podkreślając, że sprawa ta wymaga jeszcze namysłu i poczynienia wielu szczegółowych ustaleń²⁶. Dyrektor Biura Surowców dr inż. Jerzy Obarski uważał, że Instytut Tytoniowy, którego powołanie i organizacja były w gestii Ministra PRiS, mógł być obsadzony przez personel własny PMT, który wsparliby specjaliści z zewnątrz. Powinien być związany bezpośrednio z przemysłem tytoniowym, jak to miało miejsce w ZSRR, Bułgarii, we Włoszech, i Francji²⁷. Dyrektor Generalny PMT Edward Nadulski zapewnił MPRiS o pełnej gotowości do podjęcia prac mających na celu skonkretyzowanie zasad organizacyjnych projektowanej jednostki. Podkreślił też, że koncepcja powołania do życia placówki naukowo-badawczej polskiego przemysłu tytoniowego była bliska Dyrekcji PMT i zgodna z projektem opracowywanym tuż po wojnie²⁸.

²² T. Kraus, *Organizacja Zrzeszenia Plantatorów Tytoniu*, „Wiadomości Tytoniowe” 1947, nr 7, s. 13.

²³ AAN, CZPT WO 1/5, Projekt utworzenia Instytutu Tytoniowego, k. 4.

²⁴ Ibidem, [Pismo Dyrektora Biura Zaopatrzenia i Kontraktacji MPRiS T. Borkowskiego do Dyrekcji PMT w Warszawie, Znak: BZII09c/174, 22 X 1949 r., k. 11 i 13].

²⁵ Ibidem, [Informacja Dyrektora Biura Administracyjnego PMT St. Krassowskiego, L. 6792/Ad/1/49, 27 X 1949 r., k. 10].

²⁶ Ibidem, [Pismo Dyrektora Biura Surowców Dyrekcji PMT dr inż. J. Obarskiego do Biura Administracyjnego DPMT w Warszawie, Nr 3044/Sur/1/39, 7 XI 1949 r., k. 15]; [Odrębna notatka o stanowisku Dyrektora Biura Ekonomicznego, 10 XI 1949 r., k. 12]; [Opinia [St. Pastuszyńskiego], 28 X 1949 r., k. 14]; [Pismo Dyrektora Biura Surowców Dyrekcji PMT dr inż. J. Obarskiego do Biura Administracyjnego DPMT w Warszawie wraz z dopiskiem informującym o takim samym stanowisku Dyrektora Biura Produkcji Aleksandra Lewickiego (wraz z jego podpisem), Nr 3044/Sur/1/39, 7 XI 1949 r., k. 15].

²⁷ Ibidem, [Pismo Dyrektora Biura Surowców Dyrekcji PMT dr inż. J. Obarskiego do Biura Administracyjnego DPMT w Warszawie, Nr 3044/Sur/1/39, 7 XI 1949 r., k. 15].

²⁸ Ibidem, [Pismo Dyrektora Naczelnego PMT E. Nadulskiego do Biura Zaopatrzenia i Kontraktacji MPRiS w Warszawie, Nr 6972/Ad/1/49, 10 XI 1949 r., k. 16]. Zob też Ibidem [Pismo Zastępcy Biura

Póki co 22 grudnia 1950 roku Dyrekcja PMT wystąpiła do MPRiS z wnioskiem o przyspieszenie powołania komórki doświadczalnej przy Dyrekcji PMT²⁹. Przesłano też stosowny projekt przygotowany przez dr. inż. Jerzego Obarskiego, który podkreślał, że w celu umożliwienia racjonalnego prowadzenia i koordynacji doświadczalnictwa tytoniowego należało ją zlokalizować w odrębnej placówce przy Dyrekcji PMT. W założeniu miała ona posiadać cztery główne sekcje (uprawowo-hodowlaną, suszarniano-fermentacyjną, technologiczną i chemiczną). Ponadto zdaniem Obarskiego niezwykle pilną kwestią było zorganizowanie doświadczalnictwa fermentacyjnego³⁰.

WOKÓŁ POWSTANIA CENTRALNEGO ZAKŁADU NAUKOWO- -BADAWCZEGO PRZEMYSŁU TYTONIOWEGO

Pomysł utworzenia placówki naukowo-badawczej przemysłu tytoniowego nabrał bardziej konkretnych kształtów na początku lat 50. XX wieku. Jednakże dyskutowany uprzednio projekt Instytutu Tytoniowego nie został zrealizowany. W celu ujednoczenia kierownictwa oraz koordynacji prac naukowo-badawczych z zakresu uprawy i przerobu tytoniu Dekretem Ministra Przemysłu Rolnego i Spożywczego z dnia 13 stycznia 1951 roku został powołany do życia Centralny Zakład Naukowo-Badawczy Przemysłu Tytoniowego (CZNBPT)³¹.

Zgodnie z tym dekretem należało przygotować projekt szczegółowej organizacji jednostki, przy czym MPRiS zastrzeżało, że nie widzi podstaw do przyznania dodatkowych etatów dla nowego zakładu. Jego obsada winna być dokonana w ramach przyznaczonych na 1951 rok etatów dla PMT na drodze przesunięć pracowników z dotychczas zajmowanych stanowisk na nowe³². Kwestie związane z zatwierdzeniem nowych etatów, średniej płac i budżetu nowej jednostki powodowały zwłokę w rozpoczęciu jej normalnego funkcjonowania. Problem wynikał też m.in. z tego, że zgłoszone uprzednio przez PMT wnioski w sprawie zasad finansowych na rok 1951 nie przewidywały istnienia nowej jednostki naukowo-badawczej. Natomiast MPRiS nie zgodziło się na zwiększenie wydatków ponad sumy zaplanowane na ten cel³³.

Administracyjnego Dyrekcji PMT mgr. Wł. Strengera do Biura Zaopatrzenia i Kontraktacji MPRiS w Warszawie, 7500/Ad/1/49, 16 XI 1950 r., k. 17].

²⁹ Ibidem, [Pismo Naczelnika Wydziału Osobowego PMT St. Krokosza do Departamentu Kadr MPRiS, 4752/Os/50, 22 XII 1950 r., k. 18].

³⁰ Ibidem, Projekt organizacji Oddziału Doświadczalnictwa Tytoniowego przy Dyrekcji PMT, 24 XI 1950 r., k. 19–21.

³¹ Ibidem, [Pismo Kierownika MPRiS (podpis nieczytelny) do PMT w Warszawie, Znak: OIBO8–784/353, 13 I 1951 r., k. 29].

³² Ibidem, [Pismo Dyrektora Departamentu Organizacyjno-Prawnego MPRiS do PMT w Warszawie, OIBO9/2046/pf, 13 II 1951 r., k. 28].

³³ Ibidem, [Pismo Dyrektora Departamentu Finansowego (podpis nieczytelny) MPRiS do PMT w Warszawie, Znak: F.II/295–12/51, 21 II 1951 r., k. 31–32]; Ibidem, [Pismo Dyrektora Biura Finansowo-Administracyjnego Dyrekcji PMT St. Muszyńskiego do Wydziału Organizacji Pracy i Płacy Dyrekcji PMT, Nr 6239/F/1/51, 26 II 1951 r., k. 31].

Rozpoczęły się więc szeroko zakrojone dyskusje nad kształtem organizacyjnym i prawnymi uwarunkowaniami funkcjonowania przyszłego ośrodka. Dyrekcja PMT uważała, że ze względu na odrębny charakter działalności CZNBPT nie powinien wchodzić w jej skład jako jedna z komórek organizacyjnych. Wskazane i zgodne z wytycznymi organizacyjnymi byłyby natomiast przekształcenie zakładu (od 1 stycznia 1952 r.) w osobną jednostkę administracyjną, działającą jako przedsiębiorstwo na pełnym rozrachunku gospodarczym finansowanym przez zakłady PMT lub z budżetu państwa, a CZNBPT (na czele z dyrektorem) podlegałyby bezpośrednio Naczelnemu Dyrektorowi PMT. Siedziba CZNBPT znajdowałaby się w Krakowie-Czyżynach. Jako oddziały podlegałyby mu ośrodki doświadczalne w Skroniowie, Krakowie-Czyżynach, w Borku pod Krasnymstawem, w Grudziądzu oraz w Wodzisławiu (tu ośrodek był dopiero w fazie projektu).

Przedmiotem działalności nowego zakładu miało być opracowywanie podstaw i metod naukowych przerobu i produkcji tytoniu. W szczególności były to: fabrykacja i konserwacja wyrobów tytoniowych, fermentacja tytoniu, wykorzystanie odpadków i produktów ubocznych tytoniu, metody produkcji wyrobów tytoniowych, selekcja, aklimatyzacja i uszlachetnianie roślin tytoniowych, ochrona roślin przed szkodnikami i chorobami, gleboznawstwo tytoniowe oraz nawożenie i uprawa tytoniu. Ponadto założenia mówiły, iż zakład prowadzi doświadczalnictwo polowe, produkcję elit nasiennych oraz wyselekcjonowanych nasion, które potem trafiały do plantatorów. Do zadań placówki należało też podejmowanie współpracy z ośrodkami naukowo-badawczymi, a także redakcja wydawnictw naukowych z zakresu przerobu i produkcji tytoniu³⁴. Wśród spodziewanych efektów badań instytutu naukowo-badawczego przemysłu tytoniowego na lata 1950–1955 było polepszenie produkcji i obniżenie kosztów³⁵.

Schemat struktury organizacyjnej nowej placówki zakładał jej podział na cztery główne działy: technologiczny, uprawowo-hodowlany, suszarniano-fermentacyjny i finansowo-administracyjny. W skład tego pierwszego miały wchodzić: laboratorium, pracownia badania maszyn i urządzeń oraz pracownia technologiczna. Dział uprawowo-hodowlany zakładał utworzenie następujących pracowni: hodowli tytoniu, uprawowo-nawozowej, gleboznawczej, ochrony roślin tytoniowych i mikrobiologicznej oraz stacji oceny nasion. Dział suszarniano-fermentacyjny stanowiłyby pracownie suszarniana i fermentacyjna. W ostatnim dziale zamierzano powołać sekcje finansowo-księgową oraz administracyjno-gospodarczą³⁶.

Ministerstwo Przemysłu Rolnego i Spożywczego zasadniczo podzielało argumenty PMT odnośnie utworzenia CZNBPT jako odrębnej komórki budżetowej podległej bezpośrednio Dyrekcji PMT. Wyjaśniło przy tym, że jako jednostka nieposiadająca własnych dochodów, mająca charakter laboratorium, nie może być przedsiębiorstwem

³⁴ Ibidem, [Pismo Naczelnego Dyrektora Monopolu Tytoniowego Leona Kozaka do Departamentu Organizacyjno-Prawnego Ministerstwa Przemysłu Rolnego i Spożywczego w Warszawie, Nr 529/pf/51, 11 IV 1951 r., k.88–89]; AAN, CZPT WO 1/5, Załącznik Nr 1 do Nr 529/pf/51, k. 90.

³⁵ Ibidem, Plan Instytutu Naukowo-Badawczego na okres 1950–1955, L.dz. 1113/51, k. 79.

³⁶ Ibidem, Załącznik Nr 3 do Nr 529/pf/51, k. 91. zob. też Ibidem, Schemat struktury organizacyjnej Centralnego Zakładu Naukowo-Badawczego Przemysłu Tytoniowego, k. 81.

na pełnym rozrachunku wewnętrznym. Równocześnie ministerstwo zwróciło uwagę na fakt, iż w projekcie PMT zagadnienia uprawowo-doświadczalne miały znaczną przewagę nad technologicznymi oraz fermentacyjno-suszarniczymi. W związku z tym prosiło albo o korektę projektu, albo przesłanie uzasadnienia takiego rozłożenia akcentów. Domagano się też ustosunkowania do prac prowadzonych przez Główny Instytut Przemysłu Rolnego i Spożywczego (GIPRiS), przede wszystkim jeśli chodzi o kwestie doświadczalno-uprawowe. Poza tym ministerstwo wyrażało zdziwienie, że planowane jest zatrudnienie aż 11 pracowników w administracji i uważało, że księgowość należałoby scentralizować w Krakowie-Czyżynach³⁷.

Szczegółowe dane dla ministerstwa odnoszące się do funkcjonowania przyszłej jednostki badawczej w polskim przemyśle tytoniowym opracował kierownik komórki naukowo-badawczej Dyrekcji PMT – Jerzy Obarski³⁸. Przewidywany termin uruchomienia CZNBPT ustalono na 1 stycznia 1952 roku³⁹. Przygotowano budżet jednostki, który zakładał wydanie do 1955 roku 2 491 000 zł, z czego 400 000 zł na cele budowlane, 310 000 zł na inwestycje maszynowe, a 1 791 000 zł stanowił tzw. budżet konsumpcyjny⁴⁰. W tym czasie przy rolniczym doświadczalnictwie tytoniowym w Polsce zatrudnionych było zaledwie 17 osób (w tym: pięć należało do personelu naukowego samodzielnego, pięć do personelu naukowego pomocniczego i siedem do personelu administracyjnego). Liczba pracowników ośrodka miała się sukcesywnie zwiększać, aby w trakcie trwania planu sześcioletniego do 1955 roku liczyć 41 (lub 47) osób, przy czym personel administracyjny miał nie przekraczać dziewięciu osób⁴¹.

Dyrekcja PMT była zgodna z ministerstwem co do zwiększenia liczby osób zatrudnionych w dziale technologicznym i do ograniczenia pracowników administracji. Precyzowano również zakres czynności pracowni technologicznej, która miała także zajmować się opracowywaniem nowych metod technologicznych w związku z pracami nad uszlachetnianiem tytoniu. Z kolei pracownia fermentacyjna miała badać istotę procesów biochemicznych, fizyczne właściwości tytoniu oraz zajmować się ulepszaniem fermentacji i doskonalić wykorzystywane w tym procesie przyrządy

---

³⁷ Ibidem, [Pismo Dyrektora Departamentu Organizacyjno-Prawnego Ministerstwa Przemysłu Rolnego i Spożywczego w Warszawie W. Klimaszewskiego do Dyrekcji Polskiego Monopolu Tytoniowego w Warszawie, OIB08/435/pfn, 11 V 1951 r., k. 92].

³⁸ Na wielu dokumentach przekreślona jest pismem odręcznym nazwa Dyrekcja PMT i widnieje dopisek Centralny Zarząd Przemysłu Tytoniowego. Choć posługiwano się jeszcze „nazewnictwem monopolowym”, to *de facto* w 1950 r. monopol tytoniowy został wydzielony z Ministerstwa Finansów i oddany pod zarząd Ministerstwa Przemysłu Rolnego i Spożywczego (MPRiS). Po likwidacji w tymże roku przedsiębiorstwa PMT w jego miejsce powołano Centralny Zarząd Przemysłu Tytoniowego podlegający MPRiS. Zob. np. K. Bujanowski, *Ekonomiczne problemy produkcji tytoniu*, Warszawa 1967, s. 23.

³⁹ AAN, CZPT WO 1/5, Plan rozwoju Centralnego Zakładu Naukowo-Badawczego Przemysłu Tytoniowego, k. 80.

⁴⁰ Ibidem, Budżet w tysiącach złotych [Centralnego Zakładu Naukowo-Badawczego Przemysłu Tytoniowego], k. 82.

⁴¹ Ibidem, 6-letni plan zatrudnienia [w Centralnym Zakładzie Naukowo-Badawczym Przemysłu Tytoniowego], k. 83. Zob. też Ibidem, Załącznik Nr 2 do Nr 1805/Pf/51: Wykaz pracowników zatrudnionych obecnie przy pracach naukowo-badawczych w przemyśle tytoniowym [brak numeracji].

i narzędzia. Ponadto nowy zakład miał przejąć wszystkie prace, które do tej pory wykonywał dla przemysłu tytoniowego GIPRiS, a więc prace doświadczalne nad syceniem i aromatyzacją tytoniu; prac uprawowo-hodowlanych ten ostatni instytut nie prowadził⁴².

KWESTIA POWOŁANIA DO ŻYCIA INSTYTUTU PRZEMYSŁU TYTONIOWEGO

Sprawa nowej placówki badawczej przemysłu tytoniowego nie była jednak definitywnie rozstrzygnięta. W związku z postanowieniami Ustawy z dnia 8 stycznia 1951 roku o tworzeniu instytutów naukowo-badawczych dla potrzeb gospodarki narodowej⁴³ ze strony MPRiS pojawiła się propozycja przekształcenia CZNBPT w Instytut Przemysłu Tytoniowego (IPT) podlegający Centralnemu Zarządowi Przemysłu Tytoniowego, który zastąpił przedsiębiorstwo PMT⁴⁴.

Kwestia ta była omawiana podczas specjalnej konferencji w Departamencie Produkcji i Techniki MPRiS, dotyczącej zatwierdzenia sześcioletniego planu GIPRiS. Przemysł tytoniowy reprezentował kierownik CZNBPT Jerzy Obarski, który przedstawił plan pracy zakładu i podkreślił, że był on właściwie czynny tylko w zakresie uprawowo-doświadczalnym, a drugie jego ramię – technologiczne – miało być uruchomione z początkiem 1952 roku. Dyskusja nad tym planem doprowadziła do wniosku, że wobec postawienia wniosku o przekształcenie CZNBPT w IPT plan organizacyjny, finansowy i zatrudnienia należało zrewidować. Plan Instytutu Tytoniowego w nowej formule miał być skonsultowany przez Centralny Zarząd Przemysłu Tytoniowego (CZPT) w Warszawie z MPRiS⁴⁵.

CZPT przesłał następnie do MPRiS projekt budżetu placówki na 1952 rok, opiewający na kwotę 2 230 000 zł⁴⁶. W dalszej kolejności wysłano do ministerstwa komplet materiałów odnoszących się do projektowanego IPT: zasady organizacji, schematy struktury organizacyjnej i zakresy czynności, zestawienie etatów zgodne

---

⁴² Ibidem, [Pismo Stanisława Muszyńskiego z Dyrekcji PMT do Departamentu Organizacyjno-Prawnego MPRiS, 1805/Pf/51, 28 VI 1951 r., k. 85–86]. Zob. też Ibidem, Załącznik Nr 1 do Nr 1805/Pf/51: Centralny Zakład Naukowo-Badawczy Przemysłu Tytoniowego. Zestawienie potrzebnych etatów pracowników umysłowych, k. 87.

⁴³ Ustawa z dnia 8 I 1951 r. o tworzeniu instytutów naukowo-badawczych dla potrzeb gospodarki narodowej, Dz.U. 1951, nr 5, poz. 38.

⁴⁴ AAN, CZPT WO 1/5, [Pismo Dyrektora Departamentu Organizacyjno-Prawnego Ministerstwa Przemysłu Rolnego i Spożywczego w Warszawie W. Klimaszewskiego, Sprawa: Instytutu Przemysłu Rolnego i Spożywczego, Znak: OIA19/ 4632/51, 10 VIII 1951 r., k. 93].

⁴⁵ Ibidem, Protokół z konferencji odbytej dnia 8 VIII 1951 r. w Ministerstwie Przemysłu Rolnego i Spożywczego w sprawie zatwierdzenia 6-letniego planu Głównego Instytutu Przemysłu Rolnego i Spożywczego, k. 97–100.

⁴⁶ Ibidem, [Kopia projektu budżetu IPT na r. 1952 przesłany przy piśmie z 4 IX 1951 r. Nr 2274/F/1/51, k. 72]. Zob. też Ibidem, Objasnienia do budżetu Instytutu Przemysłu Tytoniowego na 1952 r., k. 73.

z projektowanym budżetem oraz wykaz pracowników zatrudnionych przy pracach naukowo-badawczych w przemyśle tytoniowym. Zaznaczono przy tym, że Ośrodek Doświadczalny w Skroniowie był do tej pory częścią Krakowskiej Wytwórni Tytoniu Przemysłowego (KWTP) i pozostawał na wewnętrznym ograniczonym rozrachunku gospodarczym. Po ukonstytuowaniu się IPT planowano wyłączyć go z organizacji Wytwórni w Czyżynach i podporządkować Instytutowi⁴⁷.

Z kolei pod koniec 1951 roku Departament Organizacyjno-Prawny MPRIŚ przekazał CZPT projekt zarządzenia w sprawie utworzenia IPT, projekt zarządzenia ministerialnego w sprawie nadania placówce statutu oraz sam statut z prośbą o naniesienie stosownych uwag. Informacje te zostały przekazane również Głównemu Instytutowi PRiS⁴⁸. Siedziba Instytutu miała być zlokalizowana w Krakowie, a zwierzchni nadzór pozostawał w gestii Ministra PRiS. Zadaniem Instytutu Przemysłu Tytoniowego miało być „prowadzenie w dziedzinie technicznej, ekonomicznej i doświadczalno-rolniczej prac naukowo-badawczych mających na celu postęp techniczny i gospodarczy przemysłu tytoniowego”⁴⁹.

CZPT zasadniczo zaakceptował propozycje ministerstwa, nanosząc drobne poprawki odnoszące się m.in. do ujednoczenia nazwy „Ośrodek Doświadczalny w Skroniowie”. Wyrażono też przypuszczenie, iż zapewne będzie on deficytowy i należałoby dopisać do projektu zdanie mówiące o pokrywaniu jego niedoborów z budżetu państwa⁵⁰. Kolejna poprawka CZPT dotyczyła opuszczenia w projekcie statutu Ośrodka Doświadczalnego w Krakowie-Czyżynach, który należało tam zamieścić⁵¹.

W 1952 roku trwały dalsze ustalenia pomiędzy Działem Finansowym CZPT a Departamentem Budżetowo-Gospodarczym MPRIŚ odnośnie budżetu jednostki. Jednak w związku z brakiem zatwierdzonego statutu, etatów i średnich płac sprawa

---

⁴⁷ Ibidem, [Pismo Dyrektora CZPT Leona Kozaka do Departamentu Organizacyjno-Prawnego MPRIŚ w Warszawie, 2948/Pfn/51, 27 IX 1951 r., k. 108–109]. Zob. też Ibidem, Zał. Nr 1 do N. 2948/Pfn/51: Instytut Przemysłu tytoniowego. Zasady organizacji, k. 109–110; Zał. Nr 2 do N. 2948/Pfn/51: Instytut Przemysłu Tytoniowego. Schemat struktury organizacyjnej, rkp., k. 111; Zał. Nr 3 do N. 2948/Pfn/51: Instytut Przemysłu Tytoniowego. Schemat struktury organizacyjnej Ośr[odka] Dośw[iadczalnego] w Skroniowie, rkp., k. 112; Zał. Nr 4 do N. 2948/Pfn/51: Instytut Przemysłu Tytoniowego. Zakres czynności, k. 113–115; Zał. Nr 5 do N. 2948/Pfn/51: Instytut Przemysłu Tytoniowego. Zakres czynności Ośrodka Doświadczalnego w Skroniowie, k. 116; Zał. Nr 6 do N. 2948/Pfn/51: Instytut Przemysłu Tytoniowego. Zestawienie potrzebnych etatów pracowników umysłowych, k. 117–118; Zał. Nr 7 do N. 2948/Pfn/51: Instytut Przemysłu Tytoniowego. Wykaz pracowników zatrudnionych obecnie przy pracach naukowo-badawczych w przemyśle tytoniowym, k. 119.

⁴⁸ Ibidem, [Pismo Dyrektora Departamentu Organizacyjno-Prawnego MPRIŚ do CZPT w Warszawie, OIA19/4254/51, 21 XI 1951 r., k. 127]. Zob. też Ibidem, [Projekt Zarządzenia Ministra PRiS w sprawie utworzenia Instytutu Przemysłu Tytoniowego, k. 101; Ibidem, [Projekt Zarządzenia Ministra PRiS w sprawie nadania statutu Instytutowi Przemysłu Tytoniowego, k. 102]; Ibidem, [Projekt Statutu Instytutu Przemysłu Tytoniowego, k. 103–107].

⁴⁹ Ibidem, [Projekt Zarządzenia Ministra PRiS w sprawie utworzenia Instytutu Przemysłu Tytoniowego, k. 101].

⁵⁰ Ibidem, [Pismo Dyrektora CZPT Leona Kozaka do Departamentu Organizacyjno-Prawnego MPRIŚ w Warszawie, 29040/DO/51, 12 XII 1951 r., k. 128–129].

⁵¹ Ibidem, [Pismo Dyrektora CZPT Leona Kozaka do Departamentu Organizacji Zatrudnienia i Płac MPRIŚ w Warszawie, L. 30909/DO/51, 15 XII 1951 r., k. 126].

znacznie się przeciągała. Dodatkowo bieg spraw był hamowany przez fakt, że powstanie Instytutu Tytoniowego traktowane było łącznie z kwestiami instytutów innych przemysłów i miało być rozpatrywane razem z nimi. Przemysł tytoniowy czynił starania, aby zagadnienie własnej placówki badawczej wyłączyć z tego toku i traktować indywidualnie, co miało się odbyć po uzyskaniu stosownych pozwoleń ze strony Ministerstwa Oświaty, Ministerstwa Szkół Wyższych i Nauki oraz Ministerstwa Finansów oraz Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego i Państwowej Komisji Etatów, a następnie ogłoszeniu zatwierdzonego statutu w Monitorze Polskim. Nie ludzono się przy tym, że te kwestie uda się zrealizować w szybkim tempie⁵².

W korespondencji z MPRiS z 1952 roku CZPT mocno podkreślał, że przemysł tytoniowy ma wyraźnie wykrystalizowaną problematykę naukowo-badawczą i zasługuje na odrębny instytut badawczy, podobnie jak konieczne jest wyodrębnienie instytutów branżowych: cukrowniczego, tłuszczowego i fermentacyjnego. Natomiast zdaniem władz tytoniowych wspólne instytuty mogły posiadać następujące działy przemysłu: 1) spirytusowy, drożdżowy i piwowarsko-słodowy; 2) owocowo-warzywny i cukierniczy oraz 3) zielarski, kawowy i środków odżywczych, ziemniaczany. Natomiast tworzenie wspólnego instytutu badawczego dla wszystkich rodzajów przemysłu podlegających MPRiS Centralny Zarząd Przemysłu Tytoniowego uważał za niewłaściwe⁵³.

OD LABORATORIUM BADAWCZO-KONTROLNEGO PRZEMYSŁU TYTONIOWEGO DO CENTRALNEGO LABORATORIUM PRZEMYSŁU TYTONIOWEGO

Jedną z kwestii, które żywo dyskutowano w 1953 roku, była siedziba placówki naukowo-badawczej przemysłu tytoniowego (tym razem pod nazwą Centralne Laboratorium Przemysłu Tytoniowego – CLPT). Zdaniem CZPT liczne argumenty przemawiały za zorganizowaniem placówki w Warszawie. Szeroki zakres działania przemysłu tytoniowego obejmujący produkcję rolną i przemysłową generuje wiele problemów o charakterze naukowo-badawczym. Koncentrowały się one w CZPT i aby na bieżąco je rozwiązywać, było konieczne, aby Centralne Laboratorium pozostawało z nim w stałym i bezpośrednim kontakcie. Było to możliwe tylko w przypadku zlokalizowania obu jednostek w tym samym mieście. Zwracano przy tym uwagę na fakt, że inna lokalizacja placówki badawczej oderwałaby ją od branży tytoniowej. Podkreślano też, że CLPT powinno pozostawać w stałym kontakcie

⁵² Ibidem, Notatka w sprawie uruchomienia Instytutu Przemysłu Tytoniowego, 5 V 1952 r., k. 133–134.

⁵³ Ibidem, [Pismo Dyrektora Departamentu Techniki MPRiS (podpis nieczytelny) do Dyrektora Naczelnego CZPT w Warszawie, T/IV/CO1–a/50/825, 26 V 1952 r., k. 146]; Ibidem, [Pismo Dyrektora CZPT Leona Kozaka do Departamentu Techniki MPRiS w Warszawie, 12024/DO/52, 3 VI 1952 r., k. 147–148].

z innymi placówkami naukowo-badawczymi o specjalności rolnej i spożywczej, a większość z nich miała swoje siedziby właśnie w Warszawie lub jej pobliżu. Były nimi: Centralny Instytut Rolniczy, Instytut Uprawy Rolnej, Nawożenia i Gleboznawstwa (Centralna Komórka Badawcza w Regułach k. Warszawy), Instytut Hodowli i Aklimatyzacji Roślin (odział prowadzący doświadczalnictwo tytoniowe oraz centralna komórka badawcza w Radzikowie k. Błonia), Instytut Ochrony Roślin (centralna komórka badawcza w Regułach), Instytut Mechanizacji i Elektryfikacji Rolnictwa, zakłady naukowe SGGW, laboratoria chemii organicznej (np. Zakład Chemii Organicznej Politechniki Warszawskiej). W Warszawie znajdowały się również liczne biblioteki naukowe i specjalistyczne. Podkreślano też centralne położenie stolicy w stosunku do podległych placówek, które prowadziły badania naukowe oraz doświadczalnictwo tytoniowe. Nie bez znaczenia było również łatwiejsze pozyskanie do pracy naukowej specjalistów branży tytoniowej związanych dotąd z Warszawą głównie ze względu na pracę naukową⁵⁴.

Polityka gospodarcza PMT budziła pewne zainteresowanie krajowych sfer naukowych. Osiągnięcia rozwojowe polskiego przemysłu tytoniowego i jego perspektywy eksportowe dostrzegali również rzeczoznawcy zagraniczni. Wszystko to jednak wymagało systematycznego podnoszenia jakości, co trudno było osiągnąć bez pracy doświadczalnej i placówki naukowo-badawczej⁵⁵. Ostatecznie powstało Laboratorium Badawczo-Kontrolne Przemysłu Tytoniowego utworzone Zarządzeniem nr 119 Ministra Przemysłu Rolnego i Spożywczego z dnia 31 sierpnia 1954 roku⁵⁶. Nie zakończyło to jednak formowania nowej placówki badawczej. Ciągłe poszukiwano optymalnej formuły ośrodka. 4 czerwca 1956 roku Minister Przemysłu Rolnego i Spożywczego powołał specjalną sześciuosobową komisję dla opracowania projektu reorganizacji placówki naukowo-badawczej przemysłu tytoniowego. Jej skład tworzyli: Leon Kozak (dyrektor CZPT), Józef Różański (naczelnny inżynier CZPT), Anatol Wojciechowicz (Zastępca Dyrektora ds. plantacyjno-surowcowych CZPT) oraz troje przedstawicieli MPRiS. Komisja uznała, że najlepszą formą organizacyjną placówki będzie właśnie Centralne Laboratorium Przemysłu Tytoniowego, które w przyszłości powinno jednak zostać przekształcone w Instytut Przemysłu Tytoniowego. Ustalono, że CLPT będzie odrębną jednostką organizacyjną z wyodrębnionym budżetem, a więc utrzymywaną z budżetu centralnego. Ośrodek miał też bezpośrednio podlegać Dyrektorowi CZPT, który powoływałby kierownika stojącego na czele Laboratorium. Nakreślono też schemat organizacyjny CLPT, składającego się

---

⁵⁴ Ibidem, [Pismo I Zastępcy Dyrektora CZPT Aleksandra Lewińskiego do Wiceministra Przemysłu Rolnego i Spożywczego Jana Domańskiego w Warszawie, 2750/Pf/BU/53, 26 X 1953 r., k. 130–131].

⁵⁵ St. P., *Zjazd we Wrocławiu dyrektorów i kierowników zakładów PMT*, „Wiadomości Tytoniowe” 1949, nr 1–2, s. 35.

⁵⁶ AAN, CZPT WO 1/5, Zarządzenie Nr 135 Ministra Przemysłu Rolnego i Spożywczego z dnia 30 VI 1956 r. w sprawie przekształcenia Laboratorium Badawczo-Kontrolnego Przemysłu Tytoniowego w Centralne Laboratorium Przemysłu Tytoniowego, znak: OR–A06, k. 156.

zasadniczo z dwóch zakładów naukowo-badawczych: surowców tytoniowych i technologii wyrobów tytoniowych⁵⁷.

Komisja dokonała także wizji lokalnej w KWTP w Krakowie-Czyżynach⁵⁸. Ustalono, że KWTP, jako miejsce praktycznie związane z zakładami produkcyjnymi przemysłu tytoniowego, będzie najwłaściwszą siedzibą takiego ośrodka. Posiadała też możliwości, aby takie laboratorium pomieścić w jednym ze skrzydeł gmachu magazynu, w którym funkcjonowało już laboratorium fabryczne i Stacja Oceny Nasion. Ponadto zamierzano uzyskać dodatkowe pomieszczenie przez przeniesienie przedszkola, przychodni lekarskiej oraz biur do nowych sal⁵⁹.

Na podstawie Zarządzenia nr 135 Ministra Przemysłu Rolnego i Spożywczego z dnia 30 czerwca 1956 roku Laboratorium Badawczo-Kontrolne Przemysłu Tytoniowego zostało przekształcone w Centralne Laboratorium Przemysłu Tytoniowego z siedzibą w Warszawie. Podstawą tej decyzji była Uchwała nr 435 Rady Ministrów z dnia 11 czerwca 1955 roku w sprawie usprawnienia prac w zakresie organizacji i etatów w aparacie administracji państwowej i gospodarczej oraz uproszczenia trybu ich załatwiania. Zgodnie z Zarządzeniem nr 135 przedmiotem działania Centralnego Laboratorium jest: prowadzenie prac badawczych i doświadczeń technicznych nad polepszeniem jakości wyrobów oraz procesu technologicznego produkcji, a także nad nowymi artykułami i technologią ich produkcji, sporządzanie dokumentacji technologicznej, współdziałanie z aparatem kontroli technicznej CZPT i poszczególnych zakładów⁶⁰. Funkcjonujące w zakładach tytoniowych laboratoria miały właśnie charakter kontrolny (a nie naukowo-badawczy) i stanowiły właściwie organ komórki kontroli technicznej⁶¹.

Niezwykle istotną kwestią było objęcie przez CLPT zasięgiem swego działania spraw związanych z kontrolą jakości w polskim przemyśle tytoniowym. W okresie pierwszego planu sześcioletniego (i później) w polskich zakładach produkcyjnych przemysłu tytoniowego istniały działy albo sekcje kontroli technicznej utworzone na podstawie Uchwały Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów z dnia 12 maja 1950 roku w sprawie jakości produkcji⁶². CZPT zwracał się do MPRiS z prośbą o uchylenie powyższej uchwały. W uzasadnieniu podawał ścieranie się dwóch

⁵⁷ ANKES, CLPT 1, Protokół komisji powołanej przez Obywatela Ministra [PRiS] w dniu 4 VI 1956 r. dla opracowania projektu reorganizacji placówki badawczej przemysłu tytoniowego, s. 1.

⁵⁸ Szerzej o zakładzie i jego dziejach zob. A. Synowiec, *Zakład Uprawy Tytoniu Polskiego Monopolu Tytoniowego w Krakowie-Czyżynach (Krakowska Wytwórnia Tytoniu Przemysłowego)*, Kraków 2016.

⁵⁹ ANKES, CLPT 1, op. cit., s. 7.

⁶⁰ AAN, CZPT WO 1/5, Zarządzenie nr 135 Ministra Przemysłu Rolnego i Spożywczego z dnia 30 VI 1956 r. w sprawie przekształcenia Laboratorium Badawczo-Kontrolnego Przemysłu Tytoniowego w Centralne Laboratorium Przemysłu Tytoniowego, Znak: OR-A06, k. 156.

⁶¹ Ibidem, [Pismo Dyrektora CZPT Leona Kozaka do Departamentu Organizacji Zatrudnienia i Płac MPRiS w Warszawie, Znak: 23814/DO/52, brak daty dziennej, XII 1952 r., k. 163].

⁶² Uchwała Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów z dnia 12 V 1950 r. w sprawie jakości produkcji, Monitor Polski 1950, nr A-65, poz. 765. Zob. też (W.P.), *Organizacja kontroli jakości wyrobów tytoniowych*, „Wiadomości Tytoniowe” 1949, nr 6-7, s. 36-37; H. Jamroz, *Zagadnienie poprawy jakości wyrobów tytoniowych na nowej drodze*, „Tytoń” 1950, nr 1-3, s. 43-44; E. Nadulski, op. cit., s. 27.

przeciwstawnych tendencji. Jedna zmierzała do zmaksymalizowania produkcji, nieraz nawet kosztem jakości wykonania. Drugą stroną natomiast reprezentowała kontrola techniczna pragnąca utrzymania produkcji na odpowiednim, wysokim poziomie, niejednokrotnie za cenę zwiększenia zużycia surowców, materiałów itp. Paradoksalnie jednak nadmierna rozbudowa aparatu kontroli technicznej nie dawała wymiernych rezultatów. Dlatego też w 1955 roku CZPT dokonał reorganizacji działów kontroli technicznej. Zmniejszono liczbę osób personelu brakarskiego, który miał skoncentrować się na działaniu między poszczególnymi operacjami procesu produkcyjnego, a nie w ich trakcie. Nastąpiła częściowa poprawa sytuacji, czego wyrazem było zwiększenie zainteresowania jakością ze strony działu produkcyjnego, choć problem sprzecznych tendencji nie został całkowicie rozwiązany. Postulowano także ściślejszą współpracę pomiędzy działami kontroli i technologicznym w procesie wytwarzania wyrobów tytoniowych. CZPT podkreślał, że ze względu na wybitnie masowy charakter produkcji działalność kontroli technicznej jako odrębnej jednostki organizacyjnej nabierała problematycznej wartości. Jak pokazywały reklamacje wyrobów tytoniowych i krytyczne uwagi w prasie oraz telewizji, na rynek przedostawało się wiele produktów wadliwych, czemu działy kontroli technicznej nie zapobiegły. Wylimitować braki można więc było nie dzięki ich działalności (nawet najlepszej), tylko organizując pracę w taki sposób, aby zapewnić możliwie najlepsze wykonanie na każdym etapie produkcji i przez każdego pracownika⁶³. Zakład Instytutu Ekonomiki i Organizacji Przemysłu w Krakowie opracował nawet metodę statystycznej kontroli jakości na Oddziale Wyrobów Papierosowych, która wiązała masę papierosa z jego technicznym wykonaniem i była dokonywana przez pracowników, tj. przez obsługę maszyn w Wytwórni Papierosów „Czyżyny” w Krakowie-Czyżynach⁶⁴.

CZPT był zdania, że wszelkie niedoskonałości produkcji najlepiej było eliminować bezpośrednio na taśmach produkcyjnych maszyn papierosowych lub w zbiornikach maszyn do pakowania. Likwidacja działów kontroli technicznej miała też wylimitować niepotrzebne zatargi pomiędzy nimi a oddziałem produkcyjnym⁶⁵. Ostatecznie od 1 stycznia 1957 roku w związku z reorganizacją zakładów tytoniowych zlikwidowano działy kontroli technicznej, a za jakość produkcji odpowiadał personel inżynieryjno-techniczny zakładu oraz pracownicy CZPT współpracujący w tej kwestii z CLPT⁶⁶.

---

⁶³ AAN, CZPT WO 1/5, [Pismo Zastępcy Dyrektora ds. Technicznych i Naczelnego Inżyniera CZPT Józefa Różańskiego do Departamentu Organizacji MPRiS, Nr 1467/WTP/Pf/56, 8 XI 1956 r., s. 1].

⁶⁴ Szerzej zob. J. Cyran, J. Gajda, J. Rokosz, *Statystyczna kontrola jakości produkcji papierosów*, Warszawa 1959. Zob. też A. Synowiec, *Wytwórnia Papierosów „Czyżyny” w Krakowie-Czyżynach*, Kraków 2015, s. 72 n.

⁶⁵ AAN, CZPT WO 1/5, [Pismo Zastępcy Dyrektora ds. Technicznych i Naczelnego Inżyniera CZPT Józefa Różańskiego do Departamentu Organizacji MPRiS, Nr 1467/WTP/Pf/56, 8 XI 1956 r., s. 2].

⁶⁶ ANKES, Zakłady Przemysłu Tytoniowego SA w Krakowie: Wytwórnia Papierosów „Czyżyny” w Krakowie-Czyżynach, sygn. 129, Analiza ekonomiczna działalności gospodarczej Wytwórni Papierosów Czyżyny za I kwartał 1957 r., s. 4.

Na mocy kolejnej decyzji Ministra Przemysłu Spożywczego z 22 października 1956 roku przeniesiono siedzibę CLPT z Warszawy do Krakowa-Czyżyn⁶⁷. Jednakże nie do KWTP, o czym była wcześniej mowa, tylko do sąsiedniej, dopiero co wybudowanej, Wytwórni Papierosów „Czyżyny” (WPC). Ostatecznie to właśnie tam postanowiono umieścić pomieszczenia laboratoryjne i biurowe nowej placówki. WPC miała zapewnić obsługę administracyjno-finansową CLPT, a zasady współpracy w tym zakresie miały zostać doprecyzowane w umowie pomiędzy Dyrektorem WPC a Kierownikiem CLPT⁶⁸.

PIERWSZY OKRES FUNKCJONOWANIA CLPT W KRAKOWIE-CZYŻYNACH

W stosunku do wcześniejszego projektu zakres działań Centralnego Laboratorium został znacznie poszerzony. Powoływany przez Dyrektora CZPT i jemu podlegający Kierownik CLPT powoływał swego zastępcę, przyjmował i zwalniał pracowników oraz ustalał dla nich wynagrodzenie zgodnie z obowiązującym systemem płac. Kierownik Laboratorium miał również kierować pracami naukowymi i doświadczałnymi ośrodków w Skroniowie i Surhowie (k. Krasnegostawu) oraz w Stacji Oceny Nasion przy KWTP w Krakowie-Czyżynach. Także z Kierownikiem CLPT należało uzgadniać wszelkie zmiany personelu naukowego i inżynierskiego w wytwórniach tytoniu przemysłowego w Krakowie-Czyżynach i w Jędrzejowie. Ponadto wszystkie przedsiębiorstwa przemysłu tytoniowego były zobligowane do współpracy z CLPT⁶⁹.

Po przeniesieniu Centralnego Laboratorium z Warszawy do Krakowa-Czyżyn z dniem 1 stycznia 1957 roku w placówce, po krótkim okresie organizacyjnym, w którym urządzono pracownie, zainstalowano aparaturę naukową, a także po przeszkoleniu personelu rozpoczęto prace naukowo-badawcze. Jeśli chodzi o prace analityczne, wykonano m.in. ocenę chemiczną surowca tytoniowego, zbadano wyciągi wodne z liści tytoniowych pochodzenia krajowego i zagranicznego, przeprowadzono badanie aromatyczności tytoni, ustalano różnice jakościowe tytoniu fermentacyjnego uzyskanego metodami komorową i proktorowo-komorową oraz oznaczono straty nikotyny liści tytoniu odmiany Kentucky podczas fermentacji, a także straty suchej masy podczas fermentacji w zależności od wilgotności surowca. Zbadano również możliwości wykorzystania aparatu angielskiego „Speedy” do szybkiego oznaczenia wilgotności liści tytoniowych, ale nie dało to spodziewanych rezultatów. W kręgu zainteresowania CLPT były też badania nad ograniczeniem zużycia drewna

⁶⁷ ANKES, CLPT 8, Zarządzenie Nr 72 Ministra Przemysłu Spożywczego z dnia 22 X 1956 r., w sprawie zmiany siedziby Centralnego Laboratorium Przemysłu Tytoniowego, Znak OR-A06.

⁶⁸ AAN, CZPT WO 1/5, Okólnik Nr 1/57 w sprawie organizacji Centralnego Laboratorium Przemysłu Tytoniowego, Nr 24/WPO/57, k. 157.

⁶⁹ Ibidem, k. 157-158. Zob. też AAN, CZPT WO 1/5, Załącznik nr 1 do okólnika nr 1/57 z dnia 4 I 1957 r., Nr 24/WPO/57.

opałowego twardego przy suszeniu tytoniu Kentucky, co miało związek z opracowaniem nowego sposobu wędzenia tego tytoniu⁷⁰.

Niezależnie od wyszczególnionych powyżej prac w 1957 roku wykonywano wiele robót usługowych dla przemysłu tytoniowego: wydawano orzeczenia dotyczące zgłoszonych wniosków racjonalizatorskich, badano zawartość nikotyny, zapiaszczenie w wyrobach i surowcach, oznaczano gramaturę bibułki i papieru itp. Przeprowadzono też kontrolę w sześciu laboratoriach przyfabrycznych wraz z instruktażem personelu. Na zlecenie Komendy Wojewódzkiej MO z Warszawy wykonano ekspertyzę przesłanych próbek tytoniu. Dokonano również wielu prób aromatyzacji krajanki tytoniowej środkami krajowymi i zagranicznymi⁷¹.

Natomiast pracownia agrotechniczna CLPT opracowała program prac dla ośrodków doświadczalnych w Skroniowie i Surhowie oraz program doświadczeń rejonowych prowadzonych u plantatorów w poszczególnych okręgach uprawy tytoniu. W 1957 roku przeprowadzono już prace hodowlano-nasienne, aklimatyzację i obserwacje odmian zagranicznych wraz z doświadczeniami porównawczymi. Prowadzono także prace nad nawozami tytoniowymi oraz sposobami ich stosowania w celu uzyskania lepszego jakościowo surowca. Wykonano też liczne doświadczenia uprawowo-pielęgnacyjne dotyczące nowych odmian tytoniu⁷².

Osobnym polem działalności CLPT było przeprowadzanie szkoleń personelu doświadczalnego przemysłu tytoniowego w zakresie metodyki zakładania doświadczeń polowych i statystycznego opracowania ich wyników. Ponadto nawiązano kontakt z ośrodkami akademickimi, z którymi wcześniej przemysł tytoniowy już współpracował, tj. z Katedrą Chemii Rolnej i Mikrobiologii Wyższej Szkoły Rolniczej w Krakowie, Zakładem Roślin Przemysłowych Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu, Zakładem Chemii Rolnej SGGW w Warszawie i działem tytoniowym Instytutu Hodowli i Aklimatyzacji Roślin (IHAR) w Puławach⁷³.

Omawiając prace CLPT, jego kierownik Bolesław Compała podkreślał także wkład pracy samych plantatorów tytoniu, u których założono plantacje doświadczalne i prowadzono wszelkiego rodzaju badania odnoszące się do różnych czynności związanych z uprawą tytoniu. Tylko bowiem owocna współpraca rolników z badaczami mogła dać wymierne efekty w postaci podniesienia uprawy tytoniu na wyższy poziom, co z kolei ma przełożenie na lepszą jakość wyrobów tytoniowych⁷⁴.

Od początku działalność CLPT napotykała liczne trudności ze względu na płynność kadr wynikającą z dużej dysproporcji między uposażeniami pracowników

---

⁷⁰ ANKES, CLPT 1, Sprawozdanie rzeczowe z działalności Centralnego Laboratorium Przemysłu Tytoniowego za rok 1957, s. 1–2.

⁷¹ Ibidem, s. 2.

⁷² Ibidem, s. 3–5. Wiele z tych prac kontynuowano w roku następnym Zob. też ANKES, CLPT 343, Plan prac naukowo-badawczych Centralnego Laboratorium przemysłu Tytoniowego na r. 1958 w Krakowie-Czyżynach, Załącznik Nr 1 do L.435/LC/57, s. 1–2.

⁷³ Ibidem, s. 6–7; J. Skiendzielewski, *Wyniki uprawy tytoniu w Polsce*, „Nowe Rolnictwo” 1958, nr 20, s. 810. IHAR powstał w Puławach w 1950 r. w wyniku reformy PINGW; później jego siedziba została przeniesiona do Warszawy, a następnie do Radzikowa.

⁷⁴ B. Compała, *Nad czym pracuje Centralne Laboratorium Przemysłu Tytoniowego*, „Wiadomości Tytoniowe” 1957, nr 8, s. 120.

Laboratorium a innymi zatrudnionymi w przemyśle tytoniowym (lub w innych działach przemysłu). Uposażenia pracowników naukowych CLPT z wyższym wykształceniem wynosiły 1300–1700 zł miesięcznie, podczas gdy w przemyśle takie stawki otrzymywali pracownicy umysłowi administracji ze średnim wykształceniem⁷⁵. Warto dodać, że wynagrodzenie zasadnicze pracowników CLPT ustalane było na podstawie Uchwały nr 269 Prezydium Rządu z dnia 2 czerwca 1956 roku w sprawie zasad wynagradzania pracowników zatrudnionych w centralnych laboratoriach⁷⁶.

Kierownik CLPT Bolesław Compała zwracał uwagę władzom tytoniowym, że z powodu niskich zarobków z pracy w Laboratorium rezygnowali wartościowi pracownicy. Bardzo szybko odszedł na przykład mgr Władysław Kweciński, mający za sobą siedmioletni staż w doświadczalnictwie tytoniowym, bardzo dobrze zapowiadający się hodowca. Podobnie postąpił mgr Adam Rybarski, statystyk zdobywający w placówce doświadczenie w dziedzinie metod statystycznej kontroli jakości produkcji, wyników doświadczeń i analiz chemicznych, a także mgr Tadeusz Skiba – dobrze zapowiadający się biolog-enzymolog. Zdaniem Compały bez zmiany stawek uposażenia nie można było mówić o dalszym rozwoju CLPT. Kierownik Laboratorium postulował ponadto przyznanie wynagrodzenia ryczałtowego pracownikom o długim stażu pracy w przemyśle tytoniowym⁷⁷.

Jeszcze przez wiele lat poszukiwano najbardziej odpowiedniej formuły funkcjonowania i sposobów finansowania CLPT oraz prowadzonych przezeń prac w różnych ośrodkach doświadczalnych⁷⁸. W każdym razie Centralne Laboratorium zapewniało łączność między wszystkimi placówkami, w których prowadzono prace odnoszące się do tytoniu, i można chyba powiedzieć, że zbiegały się w nim wszystkie nici wiążące przemysł tytoniowy z nauką⁷⁹. Wyniki prac publikowano m.in. w „Biuletynie Centralnego Laboratorium Przemysłu Tytoniowego” (wydawany od 1958 r., przy czym w dwóch pierwszych latach pod nazwą „Biuletyn Informacyjny”). Centralne Laboratorium stanowiło również ośrodek szkoleniowy dla adeptów tytoniarstwa z całego kraju.

---

⁷⁵ ANKES, CLPT 1, [Pismo Kierownika CLPT Bronisława Compały do Dyrekcji CZPT w Warszawie, L. dz. 546/LC/58, 25 VIII 1958 r.].

⁷⁶ Uchwała nr 269 Prezydium Rządu z dnia 2 VI 1956 r. w sprawie zasad wynagradzania pracowników zatrudnionych w centralnych laboratoriach, M.P. 1956, nr 48, poz. 559.

⁷⁷ ANKES, CLPT 1, [Pismo Kierownika CLPT Bronisława Compały do Dyrekcji CZPT w Warszawie, L. dz. 546/LC/58, 25 VIII 1958 r.].

⁷⁸ Zob. np. ANKES, CLPT 1, A. Młoczek, *Założenia projektowe organizacyjno-finansowe Centralnego Laboratorium Przemysłu Tytoniowego w Krakowie*, Kraków 1962, s. 1–23. Zob. też J. Biskup, *Doświadczalnictwo tytoniowe*, „Wiadomości Tytoniowe” 1958, nr 11, s. 172–173.

⁷⁹ Bardzo ogólnikowo problematyka naukowo-badawcza odnosząca się do uprawy tytoniu po II wojnie światowej została przedstawiona w artykule A. Synowca. Zob. idem, *Wybrane problemy badawcze w uprawie tytoniu w Polsce po II wojnie światowej* [w:] *Od regaliów po dobro narodowe. Ochrona i wykorzystanie zasobów środowiska naturalnego na ziemiach polskich – aspekt historyczny*, red. T. Głowiński, M. Zawadka, Wrocław 2016, s. 247–266.

ZAKOŃCZENIE

Ostatecznie centralny ośrodek naukowo-badawczy przemysłu tytoniowego w postaci Instytutu Przemysłu Tytoniowego nigdy w Polsce nie powstał. Choć dla przemysłu tytoniowego była to kwestia niezwykle prestiżowa i, jak obliczono, przekształcenie CLPT w IPT nie generowało znaczącego wzrostu kosztów, nie udało się doprowadzić sprawy do szczęśliwego finału. Kwestia ta była żywo dyskutowana jeszcze w latach 70. XX wieku, przygotowano nawet stosowny wniosek z bogatym uzasadnieniem oraz statut przyszłej jednostki, ale planowane na 1 stycznia 1974 roku otwarcie IPT nie nastąpiło ani wtedy, ani w okresie późniejszym⁸⁰.

Natomiast Centralne Laboratorium Przemysłu Tytoniowego w Krakowie-Czyżychach istniało do 2004 roku. Zakres prac badawczych prowadzonych przez CLPT był niezwykle szeroki. Przez cały okres istnienia przedmiotem działania było prowadzenie prac naukowo-badawczych, rozwojowych i wdrożeniowych z zakresu hodowli, uprawy i ochrony tytoniu z uwzględnieniem specyfiki klimatycznych i glebowych warunków polskich. Ponadto warunki te sprawiały, że w Polsce znacznie trudniej było uzyskać lepszy jakościowo tytoń niż na przykład we Włoszech, Jugosławii czy Grecji. Bez wątplenia jednak wyniki badań CLPT, szczególnie dotyczące hodowli, uprawy i ochrony tytoniu przed chorobami, miały konkretne przełożenie na jakość liści tytoniowych i dochodowość wielu polskich gospodarstw rolnych utrzymujących się w dużej mierze z uprawy tytoniu.

Jednostka pozostawała w kontakcie z wieloma placówkami zagranicznymi, i to nie tylko z krajów socjalistycznych. Starła się na bieżąco śledzić wszystkie nowinki w przemyśle tytoniowym, co nie oznacza, że były one od razu implementowane do Polski – na przeszkodzie stawały różne uwarunkowania polityczne i gospodarcze państwa. Jednak wiele ustaleń instytutów zagranicznych było uwzględnianych w codziennej pracy CLPT. Prowadzono również doświadczenia nad unowocześnieniem procesu technologicznego wytwarzania tytoniu przemysłowego i wyrobów tytoniowych, a Polska zajmowała czołowe miejsce w Europie pod względem produkcji papierosów. Zajmowano się też m.in. chemią tytoniu oraz dymu tytoniowego.

W centrum zainteresowań CLPT pozostawały również kwestie związane z upowszechnieniem wyników badań naukowych, prac rozwojowych w przemyśle tytoniowym oraz rolnictwie poprzez szkolenie, informacje, różnego rodzaju doradztwo, normalizację i inną działalność naukowo-techniczną. Otwarte natomiast pozostaje pytanie o to, na ile wyniki badań CLPT (np. dotyczące jakości wyrobów tytoniowych) znajdowały zastosowanie w realiach polskiego przemysłu tytoniowego.

---

⁸⁰ ANKES, CLPT 7, Uzasadnienie do wniosku o przemianowanie Centralnego Laboratorium Przemysłu Tytoniowego na Instytut Przemysłu Tytoniowego, s. 1–15; ibidem, Załącznik do p. 1 Uzasadnienia: Wykaz prac naukowo-badawczych opublikowanych w latach 1959–1972 (w „Biuletynie Centralnego Laboratorium Przemysłu Tytoniowego”), s. 1–20 i s. 1–4 (opublikowanych w innych wydawnictwach krajowych i zagranicznych).

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych

- Centralny Zarząd Przemysłu Tytoniowego w Warszawie
Archiwum Narodowe w Krakowie. Ekspozytura w Spytkowicach
Centralne Laboratorium Przemysłu Tytoniowego
Zakłady Przemysłu Tytoniowego SA w Krakowie: Wytwórnia Papierosów „Czyżyny”
w Krakowie–Czyżynach

Akty normatywne

- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 4 grudnia 2003 r. w sprawie likwidacji jednostki badawczo-rozwojowej o nazwie „Centralne Laboratorium Przemysłu Tytoniowego” w Krakowie, Dz.U. 2003, nr 215, poz. 2117.
Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 30 maja 1923 r. w przedmiocie organizacji Państwowego Monopolu Tytoniowego w wykonaniu ustawy z dnia 1 czerwca 1922 r. o monopolu tytoniowym, Dz.U. 1923, nr 65, poz. 507.
Uchwała Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów z dnia 12 maja 1950 r. w sprawie jakości produkcji, Monitor Polski 1950, nr A–65, poz. 765.
Uchwała nr 269 Prezydium Rządu z dnia 2 czerwca 1956 r. w sprawie zasad wynagradzania pracowników zatrudnionych w centralnych laboratoriach, M.P. 1956, nr 48, poz. 559.
Ustawa z dnia 1 czerwca 1922 o monopolu tytoniowym, Dz.U. 1922, nr 47, poz. 409.
Ustawa z dnia 18 marca 1932 r. o utworzeniu państwowego przedsiębiorstwa „Polski Monopol Państwowy”, Dz.U. 1932, nr 26, poz. 240.
Ustawa z dnia 8 stycznia 1951 r. o tworzeniu instytutów naukowo-badawczych dla potrzeb gospodarki narodowej, Dz.U. 1951, nr 5, poz. 38.

Opracowania

- Biskup J., *Doświadczalnictwo tytoniowe*, „Wiadomości Tytoniowe” 1958, nr 11, s. 172–173.
Bujanowski K., *Ekonomiczne problemy produkcji tytoniu*, Warszawa 1967.
Bujanowski K., *Produkcja i obrót tytoniem w Polsce (Studium nad efektywnością rozwoju produkcji spożycia, importu i eksportu)*, Warszawa 1970.
Compała B., *Nad czym pracuje Centralne Laboratorium Przemysłu Tytoniowego*, „Wiadomości Tytoniowe” 1957, nr 8, s. 120–121.
Cyran J., Gajda J., Rokosz J., *Statystyczna kontrola jakości produkcji papierosów*, Warszawa 1959.
Czarnodola J., *Laboratorium chemiczne ZUT w Jagielnicy [w:] Zakład Uprawy Tytoniu w Jagielnicy*, Warszawa 1938, s. 106–108.
Dragon J., *Najkorzystniejsze szerokości sadzenia Virginii Joyner według wyników doświadczeń*, „Tytoń” 1950, nr 4–6, s. 14–16.

- Dragon J., *Obserwacje nad hodowlą nowych odmian tytoniu w r. 1948 w Doświadczalnym Zakładzie Uprawy Tytoniu w Skroniowie*, „Wiadomości Tytoniowe” 1949, nr 3–5, s. 9–12.
- Hiszpański K., *Uprawa tytoniu w r. 1946 (Uwagi krytyczne)*, „Wiadomości Tytoniowe” 1947, nr 1–2, s. 12–13.
- Jamrozy H., *Zagadnienie poprawy jakości wyrobów tytoniowych na nowej drodze*, „Tytoń” 1950, nr 1–3, s. 43–44.
- Klarner S., *Doświadczalny Zakład Uprawy Tytoniu w Skroniowie*, „Wiadomości Tytoniowe” 1947, nr 3–4, s. 23–26.
- Klarner S., *Podstawowe wiadomości o zakładaniu i prowadzeniu doświadczeń polowych z tytoniem*, „Wiadomości Tytoniowe” 1948, nr 13–4, s. 17–21.
- Klarner S., *Program prac doświadczalnych nad tytoniem na r. 1948*, „Wiadomości Tytoniowe” 1948, nr 1–2, s. 12–15.
- Klarner S., *Program prac doświadczalnych z tytoniem na r. 1949*, „Wiadomości Tytoniowe” 1949, nr 3–5, s. 7–8.
- Kopniecki M., *Potrzeba uprawy tytoniu w Polsce*, „Wiadomości Tytoniowe” 1946, nr 4, s. 11–12.
- Kraus T., *Organizacja Zrzeszenia Plantatorów Tytoniu*, „Wiadomości Tytoniowe” 1947, nr 7, s. 13–14.
- Kwieciński W., *Doświadczenia rejonowe i plantacje obserwacyjne u plantatorów w rejonach Bogucice i Sędziszów*, „Tytoń” 1950, nr 1–3, s. 18–19.
- Młócek A., *Założenia projektowe organizacyjno-finansowe Centralnego Laboratorium Przemysłu Tytoniowego w Krakowie*, Kraków 1962.
- Nadulski E., *Udział PMT w życiu gospodarczym kraju*, „Tytoń” 1950, nr 7–8, s. 27–28.
- Osiągnięcia i zadania Polskiego Monopolu Tytoniowego w świetle ogólnej polityki gospodarczej państwa*, „Wiadomości Tytoniowe” 1948, nr 1–2, s. 1–3.
- Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 43, red. H. Zgółkowa, Poznań 2003.
- Rogoziński A., *Prace nad tytoniem w Państwowym Instytucie Naukowym Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach w latach 1927–1937* [w:] *Zakład Uprawy Tytoniu w Lublinie*, Lublin 1937, s. 43–47.
- Skiendzielewski J., *Wyniki uprawy tytoniu w Polsce*, „Nowe Rolnictwo” 1958, nr 20, s. 809–812.
- St.P., *Zjazd we Wrocławiu dyrektorów i kierowników zakładów PMT*, „Wiadomości Tytoniowe” 1949, nr 1–2, s. 32–35.
- Synowiec A., *Wybrane problemy badawcze w uprawie tytoniu w Polsce po II wojnie światowej* [w:] *Od regaliów po dobro narodowe. Ochrona i wykorzystanie zasobów środowiska naturalnego na ziemiach polskich – aspekt historyczny*, red. T. Głowiński, M. Zawadka, Wrocław 2016, s. 247–266.
- Synowiec A., *Wytwórnia Papierosów „Czyżyny” w Krakowie-Czyżynach*, Kraków 2015.
- Synowiec A., *Zakład Uprawy Tytoniu Polskiego Monopolu Tytoniowego w Krakowie-Czyżynach (Krakowska Wytwórnia Tytoniu Przemysłowego)*, Kraków 2016.
- Trzciański W., *Uprawa tytoniu w Polsce* [w:] *Tytoń i papierosy*, red. Z. Modzelewski, Warszawa 1949, s. 32–41.
- Tytoń, jego uprawa i wyrób*, Warszawa 1919.
- Tytoń. Uprawa, hodowla, fermentacja*, red. J. Skiendzielewski, Warszawa 1969.
- W.B., *Polski Monopol Tytoniowy po II wojnie światowej*, „Wiadomości Tytoniowe” 1947, nr 5–6, s. 1–3.
- (W.P.), *Organizacja kontroli jakości wyrobów tytoniowych*, „Wiadomości Tytoniowe” 1949, nr 6–7, s. 36–37.